

Pesniki na Prangerju

Devet slovenskih pesniških zbirk je na festivalu Pranger (letošnji se bo dogajal od 30. junija do 3. julija) vsako leto izpostavljenih kritiki, prevajalski moči, literarno-teoretski analizi in presoji bralca. Trije izbrani kritiki izberejo tri pesniške zbirke

DAVID BANDELJ

Letošnje pesniške zbirke za festival Pranger so se mi - naključno ali ne - zdele povezljive med sabo v več smislih. Ko sem tuhtal, kateri način bi izbral, da bi jih najprimerneje predstavil, mi je ... zazvenela možnost, da bi jih opisal kot tri ločene stavke ene sonate, in to iz enega poglobljenega razloga: vse tri zbirke so namreč karakternostno med sabo precej različne, povezujejo pa se v občutju, da vsaka izmed njih poudarja temeljne moči poezije, ki gredo od osebne lirске izpovedi, prek eksperimentiranja in jezikovne sproščenosti ali formalne urejenosti do prozaičnosti in svobode ter rušenja kalupov družbe.

Ta pesniška moč (pa naj se ta zveza sliši še kako dotrajano ali ekskluzivistično) je po prebranju dolgo zvenela v meni. Nekje bolj maestozno, kot bi poslušal mogočno uverturo, nekje tiho in nevsiljivo, kot bi sledil drobnim trzljajem glasovnih vibratov v pianissimu, drugje pa ognjevito in galopno, kot tragični akordi romantičnih polonez.

Iz treh zbirk in karakterjev njenih treh avtorjev sem sestavil sledečo namišljeno sonato. Vanjo naj nas uvede prvi stavek, Andante maestoso.

Boris A. Novak: Satje

Začnimo s prvencem. Borisa A. Novaka poznamo po izrazitem čutu za pesniško formo in ljubezen do pesniškega zvena jezika, ki se je formiral v njegovi prvi objavljeni zbirki Stihohžitje (1977). Če je pa to bil Novakov "uradni" prvenec, se pesnik dobrih trideset let zatem oglašja z zbirko Satje (2010), ki je nastala med letoma 1975-76 in se tako zapoznalo pojavlja kot pesnikova opera prima. Gre za zbirko pesmi v prozi, ki pa že počasi nakazuje prehod v pesniški glas, ki je za Novakov subjekt danes tako značilen.

Posebne zanimivosti te zbirke pa so njena arhitektonska konstrukcija, svežina njenih pesmi in poseben odnos, ki ga čas vzpostavi z zgodovino pojavljanja pesniškega sveta Borisa A. Novaka v slovenski literaturi. Četudi nam pesnik sam v spremnem besedilu Svoboda jezika obrazloži nastanek in zgodbo okoli te zbirke in zatrjuje, da je v njej našel predvsem izbruh ustvarjalne energije, ki mu je pomagal preboleti mladostniško ljubezen, gre Satje jemati tudi kot zanimiv poskus opredmetevanja stvarnosti skozi metaforo ali skozi nov izraz jezika, ki hoče postati gospodar samega sebe.

Globlja vprašanja, ki so se mi utrnila ob branju tega presenetljivo svežega "prvenca", so bila vezana na že doživeto izkušnjo branja Novakove poezije: kakšna bi bila njena usoda, ko bi Satje res izšlo ob času, ki mu je bil namenjen? (sploh pa ... očitno je izšlo ob času, ki mu je bil namenjen ...) In skupaj s pesnikom samim: Kdo je sploh pisal te pesmi? Ob prvem vprašanju bom verjetno ostal brez dokončnega odgovora, saj je vsako ugibanje stila

"kaj bi bilo, če bi ..." apriorno obsojeno na hipotetično brezciljno razmišljanje, toda k tej zagati bo lahko pomagal že odgovor na drugo vprašanje.

Če se za trenutek ozremo na zgradbo zbirke, ki je izrazito piramidalna, kot bi dramski trikotnik dosegel svoj vrh v Skicah za Nebesno pravljico (s čimer se strinja tudi Aleš Berger v svoji spremni besedi k zbirki), bomo zlahka videli, da gre za izredno živo poezijo. Na začetku se srečamo namreč s pesniškim jezikom, ki želi postati svoboden in samostojen. Z eksperimentiranjem avtomatske pisave se Novak loteva težke, a osvobajajoče dinamike ustvarjalne svobode, kjer metafora postaja ne le izrazno sredstvo, ampak se uteleša kot jezik-kod.

Drzno podobe (tako neznačilno za današnjega umirjenega in premišljenega, doživljajsko odkritega Borisa A. Novaka) ustvarja obzorje pričakovanja nekega vrhunca v izrazu, eksplozije pesniškega materiala. Pesnik začne že s prvo pesmijo Iz satja izbrisati sled za sabo: "neki konjenik iz ila in cunj, na poti skozi svojo neskončno / negibnost. / (Le kaj išče ob poldnevnikih ledenih holmov, v visokem / ognju umetnih kresnic?"

Kdo je ta konjenik? Nedvomno je podoba popolno ubrana z viteškim pridihom kasnejših Novakovih pesmi, ki so se napajale ob ljubezenskih pojmih trubadurske lirike. Vendar tudi taka interpretacija je lahko varljiva, saj ne moremo trditi, da bi subjekt načrtno hotel postaviti "spomenik svoji ljubljeni". Začetna želja prav gotovo ni ta, kvečjemu obratno, saj kliče po pozabi, po brisanju sledi ljubezni. Kmalu pa preide jezik iz drznih metaforičnih solucij v tone, ki so s podobam bogati, a po karakterju nostalgični (Arabeske njenih gibov, Listje, dotiki, srebro in solze). V prej omenjenem vrhuncu zbirke, ki kliče po nostalgiji preživete, morda iz otroških let, je tudi začetek prve pesmi, Zemljotičnik neba, dovolj poveden: "Nekoč smo v zemljotičniku neba živeli naslednji stanovalci: sonce v kleti, oblaki v pritličju, ptice v prvem nadstropju (s podnajemniki papirnati mi letali) drevje v drugem, mi otroci v tretjem, rože v četrtem, trava v petem nadstropju in zemlja na podstrešju."

Svet, ki ga gledamo iz "nasprotne" perspektive, je svet, ki privlači, je preteklost, ki je ne gre izbrisati, v nasprotju s prej omenjenim ljubezenskim razočaranjem. To je največji znak poguma, saj se v treh pesmih iz Skic za Nebesno pravljico razvije novo občutenje. S podobami iz "osebne mitologije" se pesnik otrse odvečnih bremen in prepusti svoje ustvarjanje toku misli, ki ohranjajo zavest moči, ne več zavesti šibkosti.

Ples, za katerega na koncu zbirke, v zadnji pesmi subjekt prosi, je le referenčno nadaljevanje trubadurskega lirskega občutja, v tesni navezi na prihodnost, na to, kar bo prišlo za Satjem. Gre za ples poezije, s katerim je Novak-avtor zvezan in ki bo zaradi časovne (ne)prilike pustil Satje v predalu spomina. Kar pride za to zbirko, od Stihohžitja dalje, je le nadgradnja. Zvenenje Novakove poezije vene v podlago za nežnejše tone in v partiturnem attacca pripravljata teren za drugi stavek, Adagio lirico

Brane Senegačnik: Arie antiche

Brane Senegačnik se z novo zbirko Arie antiche tako kot Novak postavlja v območje spomina. Toda ta spomin sega zelo daleč. Od antičnih reminiscenc, v katerih je Senegačnik prav gotovo doma, do krhkega občutja tavnja subjekta v sodobnosti, se ti "stari spevi" ustavljajo ob času, ki neizprosno teče. V zanimivi korespondenci z Novakom je tudi Senegačnik (v čisto različnem pesniškem jeziku) v svoji zbirki arhitektonsko zelo pravilen. Splet "antičnih arii" (o katerih tudi sam razlaga v spremnem sestavku k zbirki), solističnih spevov, ki so se ohranili kot samostojni, nastali pa so morda kot odlomki iz oper, je Senegačnik postavil v sosedje ciklov, ki izmenjujejo referenco na

letne čase (Zimsko popotovanje, Jesenska vera, Poletje in Predpomlad) z osebnopovednimi trenutki (Kitera, Zgubljena tišina, Pravljice, Koledar). Vse je prepleteno z mitološkimi antičnimi prvini, ki pesmim dajo zanimivo podobo in patino, da zavzamejo antično, vendar ne starinsko; verzna ubranost, sonetna formalna privilegirano in iskrena izpoved pa delajo zbirko za občuten korak naprej v iskanju pravega ravnesja med lirsko kreativnostjo in kolektivnim prepoznavanjem, ki smo mu bralci podvrženi ob srečanju s tekstom.

V Prologu se oglasi pesem Delfsko pročelje, kjer pesnik z mitološko ožarjenostjo sprašuje sebe in bralce z večnim zakajem poezije: "In kaj sploh hočejo vse te besede, / okrutne, nežne, čiste in krvave, / sirotne hčerke hipa in daljave, / begotna znamenja v vrtincih zmede?" Odgovor, ki ga skriva delfsko preročišče in njegov znameniti izrek na arhitravu (gnothi seauton - spoznaj samega sebe), pa je pri Senegačniku manj osredotočen vnanje, temveč pomaknjen navzven. K dvojini. Celotno zbirko beremo torej s tem ključem. Pesnik išče pot do sebe, skozi pot do drugega, ki je tlakovana z bolečino preteklosti. Cikel Zimsko popotovanje idealno začenja subjektov poskus iskanja. Toda začetni pot v čisti zimi je neizprosno: "med smreke stopam dalje v molk in mrak." Popotovanje skozi molk, kjer "svet strmi v nebo kot v prazno rano", pripelje subjekt do grozljive resnice o samem sebi. Odrešujoča dvojina, do katere išče pot, je "onkraj" možnih ubranih poti in vse, kar ostaja, je le mrak, po katerem nosi naslov zadnja pesem v ciklu. Zima duše, v kateri se začne popotovanje, pelje le v še večji mrak, tudi če gre za potovanje do Kitera, kamor je veter odnesel Afrodito. Tu se mora pesnik, popotnik in subjekt (kako neprikladna beseda za Senegačnikovo liriko ...) prvič soočiti z iskano dvojino. Ljubezenska "zgodba" se pne v strahu pred izgubo, toda toni v pesmih so krhki in svetlejši, dokler ne udari akord v pesmi Še enkrat.

Občutje, ki ga skozi ta akord zaznavamo, sesuje pravkar ustvarjeni čustveni crescendo in bralca pospremi zopet v območje mraka in negotovosti. Jesenska vera, cikel, ki sledi, pa je ponovna iluzija, ki jo najdemo potencionarno v ciklusu Zgubljena tišina. Ta pripravi centralni del zbirke, Poletje. V njem najdemo višek erotične in ljubezenske Senegačnikove lirike, s prevzemačnimi podobami Afrodit (Aphrodite pandemos in Aphrodite Ourania). Od tu dalje je le sestop in pot, ki je šla navzgor proti dvojini, kane navzdol, od dvojine proč. Cikel Pravljice uvaja nepravilno občutje, posebno v mojstriki pesmi Štiri smeri življenja.

Kot bi hotel celotno zbirko dodatno oplemenititi z zgodbo, ki bi jo uokvirila, je pesnik na konec postavil cikel Koledar. Ta nam mesec za mesecem in pesem za pesmijo razlaga zgodbo o izgubi dvojine. Popotnik se tu ustavi in reflektira. Podobe so vseskozi krhke, minljive, besede izbrane in nedvoumne. V iskanju večne dvojine je popotnik našel le mrak samote. Decembersko nebo sije na rob molka ... In epilog je lahko le en sam: molk ustvarja daljavo, o kateri spregovori pesnik in sklence krog iskanja s pripovedjo. Ne morem si kaj, da ne bi Brantovih pesmi primerjal s krhkim porcelanom, znanilcem nekdanjosti, ki v tej zbirki pride na dan v vsej svoji antični bolečini. Takoj ko bi hotel te pesmi okužiti s pravico do interpretacije, bi se razblinile, bi padle na realna tla in se utrnile v sto in sto koščkov, kot porcelan. Pesnik išče večnost in trajnost v svetu, ki ti dve vrednoti ne pozna več. Arie antiche so prav take: krhke kot večnost. Tišina, ki ostane po teh pesmih je dolga. Pavza ima svojo vrednost. Kliče po daljavi, ki jo bo lahko le abruptno prekinil tretji stavek, Con fuoco.

Anja Golob: V roki

In zaključimo s prvencem. Čeprav je Anja Golob v svoji poeziji nepretenci-

ozno zastavila misel, da ni pesnjenje "nič takega", se v svojem prvencu oklepa velikega sporočila, ki ga prinaša - tudi ona! - najprej prek formalne konstrukcije zbirke.

Že iz naslova V roki lahko razberemo, da gre za poezijo, ki je iskrena, ne toliko v moralno ontološkem smislu, kakor v čistem občutju, ki ga bralec podoživlja ob stiku z njo. Pesnica "se nosi" v roki in nam jo ponuja v tiho in reflektirano branje, ki ni le akt, temveč je doživetje. Zelo močno prikrita je izpoved subjekta ("subjektke"), ki v treh razdelkih, z naslovi Znotraj, Med in Zunaj nam pripoveduje svojo zgodbo. In čeprav so razdelki arhitektonsko manj pravilni (zadnji in zaradi tega najpomembnejši je "dolg" le eno pesem), so presenetljivo pomensko premišljeni in potekajo linearno, kot veliki crescendo.

Že incipit zbirke pa postavlja bralca na realna tla vsakdanjosti. Pesem z naslovom Kaj naj z vso to Svobodo? po eni strani jemlje eno temeljnih človekovih prvin za sveto in sakralno oddaljeno (velika začetnica!), po drugi pa jo želi demokrasko raztrositi, da bi je nikdar ne bilo preveč, hoče jo "pretopiti v oblake" in narediti dosegljivo stvarstvo. Pa ne v kakih velikopoteznih apoteozah, ampak čisto preprosto, ker je to pravica, da je svobode dovolj, ne pa premalo ...

Pesmi iz razdelka Znotraj stojijo dejansko "zunaj" subjekta. Čim se pomikamo od objektivnosti in kolektivne usode k osebni vpletenosti, tem bolj gremo "v" srž poezije in odkrivamo subjekta, ki ga v primeru Anje Golob (pa konec koncev tudi v primeru Borisa A. Novaka in Braneta Senegačnika) težje ločimo od avtorja.

Ko je Golobova v aktu pesnjenja, se ji to ne zdi posebno vredno sakralnosti: "Mene zgolj presenetijo zaporedja besed, /ki se ena drugi lepo prilagajo. / Potem si mislim, da je to pesem." In v tem duhu je ves razdelek Znotraj v bistvu najmanj osebno angažiran. Pesnica se bolj osredotoča na kolektiv, na družbeno vraščenost, skozi katero prihaja do aktualističnih in zanimivih podob, kakor je npr. pesem Uncle Bum, ki jo lahko razumemo kot parafrazo, ko "prvoosebne protagonista" pesmi samomorilski izstrelek vrže v drugo dimenzijo bivanja: "Odboj zaradi sile izstreljenega naboja / me katalpura dobra 2 metra nazaj, da padem v brezno."

Padec v brezno pomeni začetek novega doživetja ne le stvarnosti, temveč tudi pesniškega naboja. Doslej je bil jezik tehnični, logičen, mestoma novinarski, zdaj se začne, v razdelku Med priprava na "neka velikega". Subjekt se pomika iz kolektivne ozaveščenosti v lastno notranjost, navidezno brezčutnost zamenja navidezna čustvena vpletenost in tudi jezik se umiri in pobarva. Začenjajo nastopati zanimivi detajli, prihaja na dan še zastarta, a nič več dvoumna erotična napetost, celo poetološka tema, ki je bila ena izmed glavnih, se umakne v stanje "motiva" in glavna tema postane še enkrat (kako izgleda banalno, pa ni!) ljubezen. Kot da bi se pesnica namerno izognila liričnemu občutju in se skrila za jezik standardnega mednarodnega sporazumevanja, je najbolj osebnoizpovedna pesem zapisana v angleščini (Girl and Tree Together). Tu srečamo tudi prvič izraženo metaforo dlani, ki evocira sam naslov zbirke: "One day I'm swift enough and I succeed / Her tear falls on my open palm"

Kaj je torej v roki? Življenje? Smrt? Ljubezen? Ali krhkost? Tveganje? Moč? Solza odrešenja? Odgovora nam Anja Golob ne ponuja ... na dlani, ampak skozi podobe, ki jih niza. Vse je namreč treba tvegati, kajti, pravi Sapfo v znanem fragmentu, ki ga pesnica uporabi za naslov ene izmed pesmi in za eno izmed "moči" njene poezije. Tveganje, ki ga skozi poezijo subjektka Anje Golob prinaša s sabo, je odgovorno tveganje, ker ni enkratno. Je tveganje v trajanju, ki izpolnjuje, ne pa prazno tveganje za vse ali nič ("kdor tvega

Boris A. Novak: Satje, založba Goga, Novo mesto, 2010

Brane Senegačnik: Arie antiche, založba Družina, Ljubljana, 2010

Anja Golob: V roki, založba Litera, Maribor, 2010

vse, tvega iz strahopetnosti"). Počasni koraki, ki vodijo bralca od "Znotraj do Zunaj", pravzaprav pa ga v obratni poti spremljajo od zunanosti do notranjosti, so tudi znak umiranja avtorja oz. prekinitev tančice, ki ga veže na tradicijo, pa je vseskozi imanentno prisotna kot negativna obremenitev.

Edini način odrešitve je pa izhod. Razdelek Zunaj sestavlja ena pesem, Izdajalka, ki pa je iz glasbenega vidika višek zbirke. "Izdati se" pomeni definitivno priti na luč belega dneva in dopustiti subjektu, da postane živi glas, kljub temu, da je njegovo tveganje odgovorno. Izkričavanje čustev pa je dopustno v mejah, ki jih postavi pesnica, saj kar pride ven, ni več last subjekta samega: "kar je izdano / je zunaj je tuje". Obenem je poleg samoodrešilne funkcije ta coming out tudi način, kako stalno tvegati in ostati v stalnem stiku s spremembami v sebi: "a sliši se le to, kar je izdano / drugo umolkne zakrknje / in vate odme". In tako je jasno, zakaj pot, ki pelje ven, do drugega, je tudi pot, ki pelje noter, do sebe. Anja Golob je tako s svojim prvencem tvegala trajanje. To je tudi trajanje poezije, fragmentov, ki sestavljajo celoto sveta. To je tudi trajanje moči, ko izšle iz teh v sonato pove-zanih pesniških zbirk.